

**ЧЕРКАСОВА
Юлія,
SHERKASOVA
Yulia,**

спеціаліст
спеціалізації "Дизайн
середовища" інженерно-
екологічного
факультету
Сочинського
державного
університету,
м. Сочі, Росія.

Анотація:

Розглядається питання про раціональний спосіб поховання останків. Розглядається вплив думки людини як геологічного чинника, виявляється в науковому її прояві: направлення на технічну роботу людства, що перетворює біосферу. Виявляються механізми управління архетипами людства в цілому. На прикладі проектування крематорію в м. Сочі вирішується проблема раціонального користування ресурсами землі.

Ключові слова:

ідеологія, землекористування, екологія, архетип, поховання.

УДК 502.1

Юлія ЧЕРКАСОВА

**СИСТЕМА ЦІННОСТЕЙ
В ІНФЕРНАЛЬНИХ АРХЕТИПАХ ЛЮДСТВА
В ХХІ СТОЛІТТІ: РАЦІОНАЛЬНЕ ПОХОВАННЯ**

Постановка проблеми. Природничонауковий підхід до дослідження проблем містобудування породив поняття «Міське середовище», яке продукується уявленнями про місто не просто як про щільно забудовану територію, але і як про середовище існування, що породжується феноменом міста. Останній досліджують сьогодні кліматологи, ботаніки, екологи та представники інших галузей наукового знання. При цьому очевидна наочна новизна стимулює лавиноподібне наростання досліджень у галузі містобудування. Водночас місто, що постає для дослідника «природним» місцем існування, як і раніше, живе і розвивається з мінімальним урахуванням його впливу на організм людини і біоценоз території в цілому [1, с. 464].

Актуальність пропонованої теми дослідження пов'язана з постійним зростанням та ускладненням структурних компонентів сучасного просторово-територіального утворення, посиленням внутрішніх взаємозв'язків міської системи. Однією з проблем сучасного великого міста є брак території для поховання і зростаючий страх смерті в сучасному суспільстві, який виступає серйозною підставою для маніпулювання масовою свідомістю. Останнє дозволяє перемістити фокус розгляду цього феномену із суто соціальної сфери в сферу соціально-політичну і соціально-психологічну [2, с. 43].

Проблема розвитку міських просторів, а також браку земель для поховання є важливою для м. Сочі. На його кладовищах актуальною є також проблема з ґрунтовими водами, що згубно впливають на статичне положення могил і позначаються на погіршенні санітарно-екологічної ситуації в місті.

Місто продовжує «завойовувати» довколишні території, незмінно скорочуючи природний потенціал. За цих умов одним із найважливіших завдань проектування й організації кладовищ є скорочення земельних ділянок, що виділяються під поховання, впорядкування цих територій і підвищення якості міського середовища в цілому. Проектування та будівництво будівель і споруд похоронного призначення рекомендується здійснювати відповідно до заздалегідь розробленої «Комплексної програми вдосконалення і перспективного розвитку похоронного обслуговування міста (області, краї) з урахуванням обслуговування сільських населених пунктів з орієнтацією на впровадження кремації». У складі такої Програми рекомендується розробляти відповідні «схеми розташування об'єктів похоронного обслуговування».

Організація похоронного обслуговування повинна ґрунтуватися на наступних основних принципах: забезпечення оперативного прийому замовлень на похорони, створення матеріально-технічної бази похоронів на сучасному рівні; підготовка померлих до похоронів та їх передпоховання, збереження переважно в спеціальних стаціонарних умовах поза житловими будівлями, лікарнями і військовими госпіталями; впровадження кремації і раціональних способів поховання останків після кремації; раціональне розташування об'єктів похоронного обслуговування в містобудівній структурі; збереження

здоров'я людей, які беруть участь у похоронах, відвідують місця поховання, працюють на об'єктах похоронного призначення, проживають чи працюють поза територією зони санітарного захисту між кладовищем (крематорієм) та об'єктами міської забудови; висока гуманність обслуговування [3].

Це завдання викликає необхідність, з одного боку, повнішого, багатоаспектного опису ресурсів для якісного перетворення міського середовища, що склалося, з іншого – одночасного розпізнавання ключових проблем з різних точок зору: з погляду вирішення актуальних соціальних питань, з погляду поліпшення характеристик матеріально-просторового середовища і з погляду сучасних організаційно-економічних можливостей [4].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема комплексного розвитку великих міст присвячені роботи таких вітчизняних учених, як Т.П. Безденєжних, В.В. Бузирьов, Н.В. Васильєва, В.А. Гнівко, А.Е. Гутнов, Г.М. Лаппо, Т.В. Малєєва, Е.М. Нестєрова, І.Н. Пугачов, В.Е. Рохчин, Я.Д. Русакова, Т.Ю. Семенова та ін. При цьому теоретичним підґрунтям розгляду проблеми є вчення В.І. Вернадського про біосферу та ноосферу [6].

Нормативно-правову основу нинішньої практики регуляції актуальної проблеми поховання відображають такі закони й інші нормативно-правові акти Російської Федерації, як Федеральний закон «Про поховання і похоронну справу» від 12.01.96 р. № 8-ФЗ, Федеральний закон «Про санітарно-епідеміологічне благополуччя населення» від 30.03.99 р. № 52-ФЗ, Закон РФСР «Про охорону навколишнього природного середовища» від 19.12.91 р. № 2060-1, Положення про державну санітарно-епідеміологічну службу Російській Федерації, затверджене Ухвалою Уряду Російської Федерації від 24.07.00 р. № 554, а також Рекомендації Держбуду Росії від 2000 р. з проектування об'єктів ритуального призначення [3].

Разом з тим запровадження нових якісних критеріїв оцінки міського середовища й системних ознак громадських кладовищ дозволило б здійснити методологічне оновлення містобудівного контролю, перехід від нормативних установок до містобудівно-середовищних та економічних концепцій.

Сучасні міста дедалі більше розширюються, що призводить до наростання кількості земельних ділянок для будівництва об'єктів похоронного обслуговування і збільшення площі їх території; відповідно виникає брак земель для економічного і промислового розвитку, сільського та лісового господарства. Земля є первинним чинником виробництва доти, доки вона не зміниться внаслідок процесу виробництва. Незмінених земель практично не залишилося – вони змінили свою якість через масові поховання.

Під час розрахунку площ земельних ділянок кладовищ не враховуються перспективна чисельність обслуговуваного населення, коефіцієнт смертності в регіоні, наявність діючих об'єктів похоронного обслуговування, звичаєна система обслуговування населення, способи поховання, норми земельних ділянок на одиницю поховання; не дотримуються норми охорони здоров'я для забезпечення соціального благополуччя. Масова відсутність урахування екологічних цінностей призводить до накопичення вищеперелічених проблем [5].

Метою статті є спроба розглянути правильність створення раціонального способу поховання (кремації). Слід впливати на формування сучасних уявлень про смерть за допомогою природних наук, перш за все біології і медицини, що сприяє витісненню поняття смерті зі сфери постійних турбот сучасної людини.

Потрібен пошук смислових пріоритетів, що дозволяють грамотно проектувати крематорії з урахуванням архетипів, які змінюють їм не лише художній образ, але і соціально-філософський сенс. Необхідно спертися на архетип колективного несвідомого, який стане надійним підґрунтям для проектування багатофункціональних комплексів, що виконують функції будинку траурних обрядів і кремації. Метою такого проектування крематорію в м. Сочі може стати створення ресурсопороджуючо-

го об'єкту, здатного не просто забезпечувати ті або інші потреби, але і здійснювати розширене забезпечення похоронного обслуговування населення міста, внести нові ритуали до похоронного обряду, який чинитиме новий сенсоутворюючий вплив, що йде на зміну застарілим архетипам мислення.

Виклад основного матеріалу. Досвід філософії людської культури стверджує, що проблема людини – це «архимедів пункт» філософії пізнання, в якому людина виказує свою думку, розум чи свідомість, що складають зміст таких основних категорій античної філософії, як «нус» або «ноо», що є узагальненням усіх можливих смислових, розумових і усвідомлених закономірностей, які панують у космосі й у людині. Інакше кажучи, в людині фокусується історія людства як історія змінюваності вікових самоідентифікацій людини, коли кожне століття як певна історична доба містить свій «образ» людини [6].

При цьому перша фаза глобальної екологічної катастрофи означає, що людина зіткнулася з якимсь «Вердиктом Космосу» або «Вердиктом Природи», який означає, що якщо людина не змінить систему цінностей і своє ставлення до Природи, вона буде цією самою Природою або Космосом як якимось «суперорганізмом» екологічно знищена. Цей «вердикт» зачіпає всі «інститути» буття людства: господарство, економіку, культуру, науку, освіту, систему цінностей, духовності та моральності, світогляд [6].

Нині запущені першою фазою глобальної екологічної катастрофи процеси продовжують поглиблюватися, а це означає, що на ринково-капіталістичному світі – світі «безумства самокорисливості» – продовжує діяти тенденція екологічного самознищення, що набрала прискорення.

Разом з тим, одним із чинників сучасного виробництва є «земля» (природні ресурси) – термін, який слід розуміти в його широкому значенні.

По-перше, земля – це будь-яке місце, де перебуває людина: живе, працює, відпочиває, розважається тощо.

По-друге, на землі як на території розташовані також виробничі й інші підприємства.

По-третє, земля, що має біологічні властивості родючості, служить об'єктом сільськогосподарського й лісового господарства.

По-четверте, вона є також джерелом корисних копалини, водних та інших ресурсів. Кажучи про землю як про чинник виробництва, економічна теорія враховує всі ці функції природних чинників у господарстві.

Земля, будучи перш за все природним ресурсом, а вже потім – просторовим базисом, засобом виробництва і нерухомістю, має низку специфічних особливостей, які необхідно знати і враховувати в процесі оцінки її вартості. У зв'язку з цим земля має вартість, і її адекватна оцінка є однією з найважливіших умов нормального функціонування й розвитку економіки та суспільства. Потребу у результатах об'єктивної оцінки землі (земельних ділянок), у тому числі і для поховань, зазнають як державні, так і муніципальні органи виконавчої влади з метою ефективного управління земельними ресурсами [5].

У контексті досліджуваної проблеми слід зазначити, що найважливішим моментом, що впливає на формування сучасних уявлень про смерть, були природні науки – передусім біологія і медицина, які сприяли витісненню поняття смерті зі сфери постійних турбот сучасної людини.

Попри всю неослабну дослідницьку увагу до проблем смерті людини, її осмислення й оформлення в різних культурах, до соціально-психологічних аспектів та історичних контекстів похоронних обрядів, є очевидним, що соціологічна традиція (безсумнівно, наявна й авторитетна) поступається в цьому філософській та антропологічній. Узагальнюючі роботи англійських та американських соціологів переконують у тому, що дослідження смерті мають прямий стосунок до всіх галузей соціального знання [2, с. 48]. «Хоча смерть є біологічною, універсальною, все людське в

ній – значення, ритуали, звичаї, інститути – складається із соціальних реальностей, визначених і таких, що стали реальними, через думку і дію». Як справедливо відзначає російський філософ Д.В. Матяш, багато дослідників передбачає початок нових поворотів у соціогуманітарному знанні, пов'язаних із визнанням того, що тему смерті й смертності людини не можна елімінувати під час вирішення не лише філософсько-антропологічних, культурологічних і релігійних, але також і соціально-філософських та соціологічних проблем. Фундаментальну «присутність» смерті в структурі й ритмах соціального життя, в архітектоніці соціальних інститутів апіорі визнає багато дослідників [2, с. 58].

У соціально-антропологічному сенсі поховання цілком можна розглядати як відповідну соціальну практику, віддзеркалення якої можна знайти в понятті, що інтегрує цю практику в соціогуманітарному знанні, адже, «з одного боку, практика (або практики) дедалі частіше фігурує як основна категорія в антропології, філософії, історії, соціології, політичній теорії, теорії мови, літературній теорії, і в цьому сенсі формується деяка спільна для соціальних наук парадигма. З іншого боку, для кожної дисципліни є характерним свій, відмінний від інших спосіб включення цих понять у дослідницьку традицію, свій спосіб концептуалізації» [7, с. 298]. У зв'язку з цим будь-яка, у тому числі і похоронна, соціальна практика розуміється нами як система ситуативних дій певних соціальних суб'єктів, що взаємодіють один з одним, таких, що відтворюються, стійких і успадкованих [2, с. 59].

Радянські етнографи, що вивчали похоронні обряди в другій половині ХХ ст., неодноразово відзначали, що орієнтація людей на церковний ритуал (який розглядався тоді як показник релігійності) корелює з ознакою віку учасників: чим вони старші, тим така орієнтація є сильнішою. Сьогодні, в післяреформений період, ситуація істотно змінилася, оскільки представниками старших вікових груп стали люди, що народилися за радянських часів і були соціалізовані у дусі радянської ідеології [8, с. 32].

Разом з тим (в умовах пострадянської деідеологізації) характерна для релігії компенсуюча функція виступила в ролі всепояснюючого покровителя й утішника, посередника між слабкістю людини і всесиллям природних стихій, адже вже в своїй найранішій і найпримітивнішій модифікації релігійна концепція була покликана оберегти від злого впливу непізнаних зовнішніх сил і водночас навчити, як уникнути такої впливу, захиститися від нього, задобрити злі сили. У специфічній для неї ілюзорно-містичній формі вона і сьогодні успішно компенсує безсилля людини, обмеженість її знань

Компенсуюча функція релігії тісно пов'язана з іншою головною функцією – інтегруючою. Об'єднуючи людей у рамках світогляду, соціальних, етичних і духовних цінностей, що склалися під її впливом, «будь-яка релігійна концепція освячує норми, що склалися, й існуючі порядки і тим самим сприяє соціальній, ідейній і політичній інтеграції». На ранніх етапах розвитку суспільства це найнаочніше проявлялося в наступному феномені: будь-яка етнічна спільнота, об'єднана системою єдиних вірувань, ритуалів, обрядів і міфів, вважала саме свою систему норм еталоном, відхилення від якого в рамках цієї спільноти вважалося недопустимим, а в інших спільнотах – гідним засудження. Із розвитком суспільства форми і значущість цієї функції ставали різноманітнішими. Релігійні норми переставали бути етнічними, а часом переростали мало не в світові, як це сталося з такими релігіями, як християнство, іслам і буддизм [9].

Останнім часом загострилося питання щодо допустимості або недопустимості кремациї у зв'язку із загостренням соціальних проблем, збідненням населення і розповсюдженням індустріальних технологій. У Російській Православній Церкві не існує соборної думки або навіть чіткої позиції священноначальства щодо цього питання: по ньому не висловлювалися ні Помісні, ні Архієрейські Собори, ні Синод. У зв'язку з цим необхідно досліджувати це питання з погляду Священного Писання

і Священного Передання, а також вивчити значення кремації в усвітній | історії й історії Росії.

Закон смерті та поховання чітко і виразно виражено в Божественному велінні Адаму після гріхопадіння: «Ки афар ата взаль афар ташув, – говорить Господь Адаму, – бо прах ти і в прах повернешся» (Бут. 3:19). Слов'янський переклад досить чітко передає його сенс: «Яко земля есі і в землю отыдеші» [10].

Траурна обрядова церемонія переслідує мету виховання поколінь, що живуть, на досвіді тих, що вже пішли. Разом з тим одне з головних її завдань – принести полегшення, утішити того, хто перебуває в траурі, шляхом проведення спеціальних обрядів, покликаних утішати, співпереживати, співчувати в горі.

Обрядові процеси є настільки значущими і такими сильними за впливом, що потребують спеціального середовища. Таким середовищем є будівля крематорію з його залами прощання і вестибулями. Сама лише будівля, де відбувається збагачена новими технічними прийомами церемонія прощання покійних в останню путь, її архітектура, дизайн та атрибутика стають могутнім засобом впливу на людей.

Запропонований автором проект будівлі крематорію покликаний перетворити траурну споруду на об'єкт для проведення прощального церемоніалу в комфортному, гідному, естетично вирішеному середовищі і проявити належну турботу про здоров'я тих, що беруть участь у похованні.

У цілестворюючу частину концепції проекту ми ставимо питання про діагностику доби, що переживається, оскільки перша фаза глобальної екологічної катастрофи вже відбулася. Концепція проекту полягає в тому, щоб крематорій став символом душі, дбайливого ставлення до екології і землекористування. Ноосферний рух був узятий за основну концепцію, яка відбилася на розробці проекту в цілому.

За основу образної складової проекту був узятий птах, який символізує політ душі в небо. Трансформація та стилізація образу дозволила вийти на пошуки архітектури. Об'єкт розташований у м. Сочі по вул. Вірменська, с. Барановка. Ділянка має нахил на південний захід. До складу проекту входить планування комплексу кремації на ділянці. У частині зонування центр складається з двох комплексів, що функціонують автономно, але пов'язані між собою в єдиний центр:

- ритуальний корпус, призначений для проведення прощальних церемоній;
- технічний корпус, технічні приміщення;
- колумбарний парк, де передбачається поховання померлих.

Створити потрібний емоційний клімат в інтер'єрі для повідомлення учасникам церемонії скорботної інформації за допомогою впливу на психіку через архітектурно-художнє сприйняття допомогли трансформація і стилізація асоціативних образів.

У традиційних похоронах існує безліч ритуалів, вогняне поховання в цьому сенсі виключає деякі з них. Виходячи з екологічної концепції, передбачається запровадити новий ритуал, ідеологія якого культивує продовження життя і дбайливе ставлення до екології. Учасникам церемонії пропонується посадити рослину, яка символізує початок нового життя.

Траурне вирішення будівлі – одне з найскладніших архітектурних завдань. Це рішення пов'язане із створенням особливого психоемоційного стану людини, що входить в зоровий контакт із крематорієм. У підґрунті проектування ланцюжка «вхід – вестибуль – траурний зал» лежить так зване правило «воронки», коли, крім інформації прямої дії, що сприймається свідомо, людина одержує ще і опосередковану інформацію – коди, закладені в архітектурі та дизайні будівлі. Оскільки будівля крематорію в екстер'єрі сприймається людиною, як правило, у момент завершення процесу формування її траурного настрою, запропоноване нами архітектурне рішення по фасаду будівлі крематорію спирається на «архетипне мислення» людини і не повинне посилювати відчуття траурності процесу.

Та ж само вимога виникає і щодо входу в будівлю крематорію, яка не повинна викликати зростаюче збудження і досягати високого рівня. Вестибуль, де відбувається

накопичення учасників церемоній, покликаний сприяти деякій адаптації, зменшенню емоційного тла домінантного стану, відновити здатність до зовнішньої орієнтації, відвести свідомість у філософсько-споглядальну площину.

Початок церемонії прощання вимагає створення нового, сильнішого враження урочистості – це завдання виконує ритуальна хода до зали. Використання архітектурного прийому ґрунтується на тому, що у тих, хто рухається, звужується поле зору і з'являється можливість детальнішого сприйняття видимої частини інтер'єру. У передзальній зоні відбувається сприйняття за розсіяної уваги до зовнішніх умов, тому архітектурно-дизайнерські рішення мають бути зважено ємними.

Найсильнішим у цьому ланцюзі вражень є вхід до траурної зали. Саме він має завершити формування зорового образу всієї ритуальної будівлі. Граничної висоти збудження досягає в період кульмінації церемонії; іноді це збудження сягає афектації.

Вихід із зали повинен зняти напруженість до стану, за якого зберігається домінуючий траурний настрій, проте повертається можливість свідомої зовнішньої орієнтації. Це друга адаптація емоційного стану, яка відбувається на тлі виходу з приміщення на вулицю і потім – у колумбарний парк [11].

Виходячи з будівлі крематорію, учасники церемонії потрапляють в колумбарну галерею, розбиту на секції, кожній з яких передує ніша. Ми не живемо, щоб померти, але думаємо про смерть, щоб розвернути і розвинути життєві потенції в максимально можливих межах і до нескінченно глибокої інтенсивності. Епоха Великого Еволюційного Перелому є Епохою Великої Відмови від усіх засад, які, врешті-решт, і визначили те, що можна назвати «стихійною парадигмою» Історії, яка відбулася. Вона закінчилася в ХХ столітті. Людина більше не може зберегти себе на Землі в цій парадигмі буття, коли вона живе за принципом «не відаємо, що творимо», виправдовуючись тим, що «благими намірами вистелено дорогу в пекло» [6].

Висновки та перспективи подальших досліджень. Існування архетипів у мисленні людини зумовлює особливості сприйняття нею навколишнього середовища. У найдавніших архетипах світової міфології (стійких образах, що впливають, за К.Г. Юнгом, на наше несвідоме), можна виділити низку первісних ставлень до смерті, що проєктуються на сучасне її розуміння і філософські ідеї танатології, серед яких:

- смерть як органічне продовження земного існування або продовження з негативною конотацією;
- смерть як звершення долі;
- смерть як випробування, перевірка в екстремальних обставинах, що спонукає проявити волю (фізичну і моральну) спроможність особи;
- смерть як зцілення і перетворення – істина загальної трансформації, властивої самому життю, і чинник його розвитку.

Проте, як би не сприймалася людиною смерть, способи поховання мають залишатися раціональними. У зв'язку з цим завдання учених, архітекторів та інженерів полягає в спіранні на оновлювані логікою суспільної трансформації архетипи поховання, подолання забобонів, які протистоять раціональному мисленню. Адже ми не живемо, щоб померти, але думаємо про смерть, щоб розгорнути і розвинути життєві потенції в максимально можливих межах і до нескінченно глибокої інтенсивності. Це ми – всі люди на Землі, що живуть, творять свою історію, страждаючи, мислячи, такі, що творять, думають про майбутнє! Людина ХХІ століття – в нас, які повинні вирішити це гігантське завдання ХХІ століття – завдання ноосферної людської революції, тобто завдання рішучого свого сходження до вершини своєї космопланетарної відповідальності за збереження і розвиток життя на Землі і за подальший процес «орозумлення» спочатку «ближнього», а потім і «дальнього» космосу [6].

Література:

1. Гибсон Дж. Экологический подход к зрительному восприятию / Дж. Гибсон ; пер. с англ., общ. ред. и вступительная статья А.Д. Логвиненко. – М. : Прогресс, 1988. – 464 с.

2. Разумова И.А. Ситуация погребения и похоронный ритуал с точки зрения взаимодействия социальных институтов / И.А. Разумова, Л.А. Барабанова // Труды Кольского научного центра РАН. – 2012. – № 1. – С. 42–60. – (Серия : «Гуманитарные исследования»).
3. Рекомендации по проектированию объектов ритуального назначения / Госстрой России ; АООТ «Гипрокоммунстрой». – М. : ГУП ЦПП, 2000.
4. Методические рекомендации по проектированию комплексов общественных центров [Электронный ресурс] / ЦНИИЭП Госкомархитектуры им. Б.С. Мезенцева. – 1990. – Режим доступа : http://snipov.net/c_4646_snip_112356.html.
5. Браунинг П. Современные экономические теории – буржуазные концепции / П. Браунинг ; пер. с англ. – М. : Экономика, 1987. – Ч. 1.
6. Учение В.И. Вернадского о биосфере и ноосфере [Электронный ресурс]. – Луганск, 2006. – Режим доступа : <http://tinyurl.com/l8qdmx8>.
7. Волков В.В. Теория практик / В.В. Волков, О.В. Хархордин. – Санкт-Петербург : Изд-во Европейского университета в Санкт-Петербурге, 2008. – Вып. 2– 298 с. – (Серия : «Прагматический поворот»).
8. Религия восточных славян накануне крещения Руси : (в помощь лектору) / Ю.В. Кривошеев ; Общество «Знание» РСФСР, Ленинградская организация. – Л. : Знание, 1988. – 32 с.
9. Кривошеев Ю.В. Религия восточных славян накануне Крещения Руси Древнейшее прошлое восточнославянского язычества [Электронный ресурс] / Ю.В. Кривошеев. – Режим доступа : <http://stavroskrest.ru/sites/default/files/files/books/krivosheev.pdf>.
10. Диакон Владимир Василик. Повестка дня Межсоборного присутствия [Электронный ресурс] / Диакон Владимир Василик // Русская народная линия РПЦ. – 30.10.2013. – Режим доступа : http://ruskline.ru/author/v/vasilik_vladimir_vladimirovich.
11. Дизайн-Концепция Крематория в г. Сочи [Электронный ресурс]. – Режим доступа : www.cherkasova.su.